

Βιβλία για την Κυθρέα στην Προσφυγιά

του Κωστή Κοκκινόφτα
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Τα τελευταία χρόνια κυκλοφόρησε ένας μεγάλος αριθμός βιβλίων αφιερωμένων στην ιστορία των κατεχόμενων από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής του 1974 πόλεων και κοινοτήτων της Κύπρου. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται και αρκετές εκδόσεις, οι οποίες έχουν επίκεντρό τους την κατεχόμενη Κυθρέα¹. Η αρχή των εκδόσεων αυτών για την κωμόπολη ανάγεται στο έτος 1978, οπότε κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος του τετραμηνιαίου περιοδικού «Ελεύθερη Κυθρέα», εκφραστικού οργάνου του ομώνυμου Σωματείου, το οποίο εξακολουθεί έκτοτε να κυκλοφορεί αδιαλείπτως, με πλούσια ύλη για την ιστορία και τον πολιτισμό της τοπικής κοινωνίας. Το περιοδικό διευθυνόταν από συντακτική ομάδα με επικεφαλής τον Πέτρο Στυλιανού και κινητήριο μοχλό τον αείμνηστο διδάσκαλο Χριστόδουλο Πέτσα, ο οποίος ανέλαβε από το 1980 τη διεύθυνσή του, για να τον διαδεχθεί, μετά τον θάνατό του, που συνέβη το 2005, η θυγατέρα του, Ανθή Πέτσα - Σαββίδου. Μέχρι σήμερα έχουν κυκλοφορήσει 132 τεύχη.

Εκτός από το ανωτέρω περιοδικό, στην ιστορία και στη ζωή των κατοίκων της Κυθρέας είναι αφιερωμένοι δύο εξαιρετικοί τόμοι: του Γιώργου Πετάση, που κυκλοφόρησε, το 1992, με τίτλο: «Η Κωμόπολη της Κυθρέας. Ιστορική, Αρχαιολογική, Πολιτιστική και Λαογραφική Επισκόπηση», και του Σάββα Χριστίδη, το 2003, με τίτλο: «Κυθραία. Η πράσινή μας κοιλάδα», όπου, στο ξεχωριστό κεφάλαιο «Λυκαυγές. Αναμνήσεις και Βιώματα», περιλαμβάνονται οι αναμνήσεις του συγγραφέα από τη ζωή του.

Βιβλία με ενθυμήσεις από τη ζωή τους στην Κυθρέα εξέδωσαν και άλλοι πρόσφυγες κάτοικοί της, όπως αυτά με τίτλο: «Ενθυμήματα από την Κυθραία» και «Στο διάβα της ζωής» ο Κώστας Χώπλαρος, το 1983 και το 1991, αντιστοίχως, «Αυτοβιογραφία. Οι δύο όψεις του νυστεριού ενός χειρουργού» ο Νίκος Κολλίτσης, το 1996, «Διαδρομή Ζωής, Κυθρέα - Λευκωσία» η Χρυσούλα Ελευθερίου, το 2006, και «Η επόμενη μέρα. Περιμένουν τον ήλιο να φέξει», με τη μορφή μυθιστορήματος, ο Χρίστος Αρτεμίου, το αμέσως επόμενο έτος.

Στην ίδια θεματική κινήθηκε και το δίτομο έργο του Γιάννη Ορφανίδη «Κυθρέα, ο τόπος μου», με υπότιτλο «Οι οικογένειες, ο τόπος, η εισβολή και άλλα περιστατικά» ο πρώτος τόμος και «Εκκλησίες, γειτονίες και άνθρωποι. Τα χρόνια της ΕΟΚΑ και άλλα» ο δεύτερος, που τυπώθηκαν στη Λευκωσία, το 2010, με

1. Για το σχετικό ζήτημα είχαμε ασχοληθεί και παλαιότερα («Βιβλία για την Κυθρέα στην προσφυγιά», στον τόμο: Δήμου Κυθρέας - Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών (έκδ.), *Κυθρέα, η γη των Χύτρων, Αρχαιότητες, Κειμήλια, Θησαυροί*, Λευκωσία 2016, σ. 96-98). Εδώ παρατίθενται και οι νεότερες εκδόσεις, καθώς και άλλες που δεν είχαμε υπόψη κατά την πρώτη καταγραφή. Η βοήθεια της κυρίας Ανθής Πέτσα Σαββίδου για την πληρέστερη παρουσίαση της ανά χείρας εργασίας υπήρξε πολύτιμη και την ευχαριστώ θερμά.

αναμνήσεις από τον βίο του συγγραφέα και με περιγραφές των ανθρώπων της κωμόπολης και των σημαντικότερων γεγονότων, που σημάδεψαν τη ζωή τους. Επίσης, αφηγήσεις του Γιάννη Ορφανίδη, για όσα τραγικά διαδραματίστηκαν το καλοκαίρι του 1974, κατέγραψε ο εγγονός του, Γιώργος Ορφανίδης, συσχετίζοντάς τα με άλλες παρόμοιες μαρτυρίες, στην έκδοση: «Τόπος Μαρτύρων. Η εμπειρία της τουρκικής εισβολής και κατοχής στην περιφέρεια της Κυθρέας», που κυκλοφόρησε το 2008, και όπου παρουσιάζονται τα δραματικά γεγονότα, τα οποία υποχρέωσαν τους κατοίκους της κωμόπολης να την εγκαταλείψουν, καθώς και οι μαζικές εκτελέσεις αμάχων στην ευρύτερη περιοχή της.

Η διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης της Κυθρέας ενισχύθηκε με τρεις επιπλέον εκδόσεις, που αφορούν στην ιστορία και στον πολιτισμό της, και οι οποίες κυκλοφόρησαν με τη φροντίδα του συγγραφέα και εκδότη Νίκου Ορφανίδη, γιου του Γιάννη και πατέρα του Γιώργου Ορφανίδη. Πρόκειται για τους τόμους: «Κυθρέα Χαρίεσσα», το 2002, όπου περιλαμβάνονται σημαντικά λογοτεχνικά, ταξιδιωτικά και ιστορικά κείμενα για την κωμόπολη, «Ο τόπος της Κυθρέας. Αφιερωματικό Λεύκωμα», το 2008, με κείμενα του ίδιου συγγραφέα και φωτογραφικό υλικό, και «Ο ναός των Αγίων Ανδρονίκου και Αθανασίας. Αφιερωματικό Λεύκωμα», το 2016, αφιερωμένο σε έναν από τους σπουδαιότερους ναούς της Κυθρέας.

Μία άλλη σχετική έκδοση, που αφορά στην Κυθρέα, εξεδόθη, το 2014, από την Ανθή Πέτσα - Σαββίδου με τίτλο: «Κυθρέα, η της Χρυσίδος Περιύγησις. Οδοιπορικό», η οποία επικεντρώνεται στους κατοίκους που έζησαν και μεγάλωσαν στην ενορία Χρυσίδα, και στην παρουσίαση της ζωής και των εθίμων τους. Δύο χρόνια αργότερα, το 2016, ακολούθησε η έκδοση του Στυλιανού Πετάση «Ματωμένα Χώματα - Τιμημένα Ηρωικά Ράσα. Συρκανιά - Χαρδακιώτισσα. Ιστορικά - Οικογένειες. Αναμνήσεις από τα παλιά», η οποία αφορά στους κατοίκους δύο άλλων ενοριών της Κυθρέας, αυτών της Συρκανιάς και της Χαρδακιώτισσας, και περιλαμβάνει, επιπρόσθετα, πολλές αναφορές στη δρασηκευτική και κοινωνική ιστορία της κωμόπολης.

Επίσης, τα έτη 2016 και 2019, ο Δήμος Κυθρέας εξέδωσε, με επιμέλεια των Κωνσταντίνου Γιάλουκα και Χρυσोधέμιδος Παπακωνσταντίνου, τα Πρακτικά του Α' και Β' Επιστημονικού Συνεδρίου, αντιστοίχως, με τίτλο «Χύτροι - Κυθρέα. Χιλιάδες χρόνια Ιστορίας, Πολιτισμού και Προσφοράς», το πρώτο, και «Η Πνευματική Κυθρέα», το δεύτερο, αμφότερα με πολλές και ενδιαφέρουσες μελέτες. Ο Δήμος διοργάνωσε επίσης, σε συνεργασία με άλλους φορείς, από τον Οκτώβριο του 2016 μέχρι τον Απρίλιο του 2017, στο παλαιό αρχιεπισκοπικό μέγαρο την Έκθεση με τίτλο «Κυθρέα, Η γη των Χύτρων. Αρχαιότητες, κειμήλια και θησαυροί» και εξέδωσε, με επιμέλεια των Χαράλαμπου Χοτζάκογλου και Ιωάννη Ηλιάδη, «Κατάλογο Έκθεσης», με περιγραφή των εκθεμάτων. Ακόμη, το 2021, εξέδωσε το παιδικό παραμύθι της Χρυσोधέμιδος Παπακωνσταντίνου με εικονογράφηση της Χριστίνας Καρεκλά «Ο παππούς μου είναι από την Κυθρέα...», σε μια προσπάθεια να συνδεθούν οι νεότερες γενιές με τη γενέτειρα των προγόνων τους.

Στο μεταξύ, μια άλλη ομάδα Κυθρεωτών συγγραφέων ασχολήθηκε με διάφορες επιμέρους πτυχές της ζωής στην κωμόπολη και εξέδωσε αξιόλογες εργασίες. Για παράδειγμα, ο Κώστας Γιαννός κυκλοφόρησε τις λαογραφικές - ιστορικές μελέτες: «Το αρδευτικό σύστημα και οι τριανταδύο νερόμυλοι της Κωμόπολης Κυθρέας Κύπρου (Λαογραφική και Ιστορική μονογραφία)», το 1997, και «Το ξυλόκαρο και το ξυλαλέτρι στην Κύπρο και ιδιαίτερα στην κωμόπολη της Κυθρέας (Λαογραφική και Ιστορική μονογραφία)», το 1999. Επίσης, ο Στυλιανός Πετάσης εξέδωσε τον τόμο «Βίος πέντε Αγίων Επισκόπων Επισκοπής Χύτρων-Κυθρέας», το 2018, όπου προβάλλει πτυχές από την εκκλησιαστική ζωή της κωμόπολης και τους Αγίους Επισκόπους της, ενώ, το ίδιο έτος, ο Κωνσταντίνος Γιαγκουλλής επιμελήθηκε των απάντων του Κυθρεώτη ποιητάρη Χατζησοφοκλή Χατζηνικόλα με τίτλο: «Άπαντα Χατζησοφοκλή Χατζηνικόλα ποιητάρη από την Κυθρέα (Ενορία Συρκανιά)», που αποτέλεσε έκδοση του Προσφυγικού Σωματίου «Ελευθερη Κυθρέα». Τέλος, το 1987 και το 2007, εκδόθηκαν δύο τόμοι με τον γενικό τίτλο «Αθλητικός Σύλλογος Κυθρέας «Οι Χύτροι», Ιστορικό Λεύκωμα», με υπό-τίτλο ο μεν πρώτος «30 χρόνια Εθνικής - Αθλητικής - Κοινωνικής - Πολιτιστικής προσφοράς, 1957-1987», ο δε δεύτερος «50 χρόνια προσφοράς, 1957-2007», καθώς και, το 2012, ο τόμος «Αφιέρωμα στον ΠΑΟΚ Κυθρέας. Πενήντα χρόνια, 1962-2012», με κείμενα των αδελφών Νίκου και Λουκά Ορφανίδη.

Πολύτιμο λαογραφικό υλικό από την Κυθρέα περιλαμβάνουν άλλα δύο βιβλία, που κυκλοφόρησαν, το 2011 και το 2015, με φροντίδα και πάλι μελών της οικογένειας Ορφανίδη. Το πρώτο έχει τίτλο: «Τα ηρωικά και λυπημένα άσματα της μητέρας», όπου καταγράφονται άσματα της δημόδους παράδοσης στην κωμόπολη, που διέσωζε η σύζυγος του προαναφερθέντος Γιάννη Ορφανίδη, Νίκη, και κατέγραψε ο γιος τους, Νίκος Ορφανίδης. Σε αυτό, ο επιμελητής της έκδοσης περιέλαβε επίσης πεζογραφικά και ποιητικά κείμενά του, που προέκυψαν κατά την ενασχόλησή του με την επεξεργασία του σχετικού υλικού, καθώς και δημόδη άσματα και λαογραφικά της Κυθρέας, τα οποία δημοσιεύτηκαν από διάφορους καταγραφείς στο περιοδικό των μαθητών του Παγκυπρίου Γυμνασίου «Μαθητική Εστία», κυρίως κατά τη δεκαετία του 1960. Το δεύτερο αφορά σε ποιήματα, παροιμίες και παραδόσεις, καθώς και σε ιστορίες και διαλόγους, που εντόπισε στα κατάλοιπα του Γιάννη Ορφανίδη, η εγγονή του Νίκη, τα οποία συγκέντρωσε και εξέδωσε με τίτλο: «Γιάννης Ορφανίδης: Τα τετράδια του παιπού. Λαογραφικά της Κύπρου». Πολύτιμο λαογραφικό υλικό από την Κυθρέα περιλαμβάνεται και στο βιβλίο του Στυλιανού Πετάση, που τυπώθηκε το 2010: «Ο Θρυλικός Πενταδάκτυλος. Θρύλοι, Ιερά, Παραδόσεις, Χλωρίδα, Πανίδα, Γητειές, Τραγούδια, Ιστορίες, Παραμύθια», το οποίο έχει μεν ευρύτερη θεματική, ωστόσο διασώζει πολλές από τις πτυχές του λαϊκού πολιτισμού της κωμόπολης.

Τέλος, μια ιδιαίτερη πτυχή των συγγραφικών ενασχολήσεων των πνευματικών ανθρώπων της Κυθρέας με τη γενετείρά τους αφορά στον πολιούχο Άγιο της, Επίσκοπο Χύτρων Δημητριανό, προς τον οποίο έχουν αφιερωθεί τέσσερις, από ό,τι έχουμε υπόψη μας, σχετικές εκδόσεις. Έχουν τίτλο: «Ο Άγιος Δημητριανός Κυθρέας», που κυκλοφόρησε από τον Πέτρο Στυλιανού ένα χρόνο πριν από

την τουρκική εισβολή, «Άγιος Δημητριανός, Επίσκοπος Κυθρέας. Βιογραφία με Αφήγηση» του Στυλιανού Πετιάση, το 1981 και σε εμπλουτισμένη επανέκδοση το 2017, όπου ο βίος του Αγίου Δημητριανού παρουσιάζεται με τη μορφή πεζογραφήματος, «Ο Επίσκοπος Χύτρων Άγιος Δημητριανός και η Παρθενομάρτυς Αγία Μαρίνα. Εικόνες από τη ζωή και το έργο τους σε ποιητικό λόγο με διαλογική μορφή» του διδασκάλου Γεώργιου Κοκή, το 2010, και «Άγιος Δημητριανός, Επίσκοπος Χύτρων», το 2014, που αποτελεί συναγωγή σχετικών ιστορικών, λαογραφικών και αγιολογικών μελετών, παραδόσεων και λογοτεχνικών κειμένων, που συγκέντρωσε και επιμελήθηκε ο Νίκος Ορφανίδης.

Στις ανωτέρω εκδόσεις για την Κυθρέα προστέθηκε το 2021 το βιβλίο του αείμνηστου διδασκάλου Χριστόδουλου Πέτσα με τίτλο «Κυθρέας Κάτοπτρον» και υπότιτλο «Πενήντα μελέτες για την κωμόπολη και την περιοχή της Κυθρέας», που εκδόθηκε στη σειρά των εκδόσεων του σωματείου «Ελεύθερη Κυθρέα» με επιμέλεια της θυγατέρας του, Ανδής Πέτσα - Σαββίδου. Σε αυτό περιλαμβάνονται μελέτες του συγγραφέα, οι οποίες είχαν πρωτοδημοσιευτεί στο περιοδικό «Ελεύθερη Κυθρέα» και αφορούν σε πολλές πτυχές της ιστορίας της κωμόπολης.

Ας σημειωθεί ότι τόσο παλαιότερα, όσο και στα νεότερα χρόνια, μελέτες για την Κυθρέα δημοσιεύτηκαν επίσης σε συλλογικούς τόμους ή σε διάφορα περιοδικά του νησιού, όπως για παράδειγμα στη «Λαογραφική Κύπρο», που εξέδιδε, μεταξύ των ετών 1971 και 2003, ο Χρυσανθος Κυπριανού και που αφορούν, κυρίως, καταγραφές εθίμων και παραδόσεων, καθώς και στο περιοδικό «Κυπριακός Λόγος», που κυκλοφόρησε από το 1969 έως το 1985 με υπεύθυνο έκδοσης τον Πέτρο Στυλιανού. Επίσης, πολλοί λογοτέχνες, οι οποίοι κατάγονται από την κωμόπολη, εξέδωσαν ποιητικά και πεζά κείμενά τους, ορισμένα από τα οποία περιλαμβάνουν και αναφορές στη γενέτειρά τους. Ωστόσο, η καταγραφή των ανωτέρω ξεπερνά κατά πολύ τους στόχους της ανά κείρας εργασίας.

Όπως διαπιστώνεται από τη μελέτη της θεματικής και του περιεχομένου των ανωτέρω αυτοτελών εκδόσεων, οι Κυθρεώτες συγγραφείς κατάφεραν με το έργο τους να διασώσουν την ιδιαίτερη πνευματική φυσιογνωμία της γενέτειράς τους και να διαφυλάξουν την ιστορική της μνήμη. Κατέστησαν έτσι παράδειγμα προς μίμηση στον αγώνα των Ελλήνων της Κύπρου για τη διατήρηση της επιθυμίας για επιστροφή και επανεγκατάσταση στη γη, όπου έζησαν οι ίδιοι, οι γονείς και οι προπάτορές τους.

Κατάλογος βιβλίων για την Κυθρέα

* * *

Αθλητικού Συλλόγου Κυθρέας «Οι Χύτροι» (έκδ.), *30 χρόνια Εθνικής - Αθλητικής - Κοινωνικής - Πολιτιστικής προσφοράς, 1957-1987. Ιστορικό Λεύκωμα*, Λευκωσία 1987.

Αθλητικού Συλλόγου Κυθρέας «Οι Χύτροι» (έκδ.), *50 χρόνια προσφοράς, 1957-2007. Ιστορικό Λεύκωμα*, Λευκωσία 2007.

Αρτεμίου Χρίστου, *Η επόμενη μέρα. Περιμένουν τον ήλιο να φέξει*, Εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία 2007.

Γιαγκουλλή Κωνσταντίνου (επιμ.), *Άπαντα Χατζηροφοκλή Χατζηνικόλα ποιητάρη από την Κυθρέα (Ενορία Συρκανιά)*, Προσφυγικό Σωματείο «Ελευθέρη Κυθρέα», Λευκωσία 2018.

Γιάλουκα Κωνσταντίνου - Παπακωνσταντίνου Χρυσोधέμιδος (επιμ.), *Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συνεδρίου: Χύτροι-Κυθρέα: Χιλιάδες Χρόνια Ιστορίας, Πολιτισμού και Προσφοράς*, Δήμος Κυθρέας, Λευκωσία 2016.

Γιάλουκα Κωνσταντίνου - Παπακωνσταντίνου Χρυσोधέμιδος (επιμ.), *Πρακτικά Β΄ Επιστημονικού Συνεδρίου: Η Πνευματική Κυθρέα*, Δήμος Κυθρέας, Λευκωσία 2019.

Γιαννού Κώστα, *Το αρδευτικό σύστημα και οι τριανταδύο νερόμυλοι της Κωμόπολης Κυθρέας Κύπρου (Λαογραφική και Ιστορική μονογραφία)*, Αθήνα 1997.

Γιαννού Κώστα, *Το ξυλόκαρρο και το ξυλαλέτρι στην Κύπρο και ιδιαίτερα στην κωμόπολη της Κυθρέας (Λαογραφική και Ιστορική μονογραφία)*, Αθήνα 1999.

Ελευθερίου Χρυσούλα, *Διαδρομή ζωής, Κυθρέα-Λευκωσία*, Λευκωσία 2006.

Κοκή Γεώργιου, *Ο επίσκοπος Χύτρων Άγιος Δημητριανός και η Παρθενομάρτυς Αγία Μαρίνα. Εικόνες από τη ζωή και το έργο τους σε ποιητικό λόγο με διαλογική μορφή*, Εκδόσεις «Μαΐστωρ», Λευκωσία 2010.

Κολλίτση Νίκου, *Αυτοβιογραφία. Οι δύο όψεις του νυστεριού ενός χειρουργού*, κ.τ.έ. [1996].

Ορφανίδη Γιάννη, *Κυθρέα, ο τόπος μου*, τ. Α΄, *Οι οικογένειες, ο τόπος, η εισβολή και άλλα περιστατικά*, Ακτή, Σειρά: Ελληνομνήμων 16, Λευκωσία 2010.

Ορφανίδη Γιάννη, *Κυθρέα, ο τόπος μου*, τ. Β΄, *Εκκλησίες, γειτονίες και άνθρωποι. Τα χρόνια της ΕΟΚΑ και άλλα*, Ακτή, Σειρά: Ελληνομνήμων 17, Λευκωσία 2010.

Ορφανίδη Γιώργου, *Τόπος μαρτύρων. Η εμπειρία της τουρκικής εισβολής και κατοχής στην περιφέρεια της Κυθρέας. Μελέτη*, Ακτή, Σειρά: Ελληνομνήμων 12, Λευκωσία 2008.

Ορφανίδη Νίκου (επιμ.), *Κυθρέα Χαρίεσσα*, Ακτή, Σειρά: Ελληνομνήμων 5, Λευκωσία 2002.

Ορφανίδη Νίκου, *Ο τόπος της Κυθρέας. Αφιερωματικό Λεύκωμα*, Ακτή, Λευκωσία 2008.

Ορφανίδη Νίκου, *Τα ηρωικά και λυπημένα άσματα της μητέρας*, Ακτή, Σειρά: Ελληνομνήμων 18, Λευκωσία 2011.

Ορφανίδη Νίκου (επιμ.), *Άγιος Δημητριανός Επίσκοπος Χύτρων*, Ακτή, Σειρά: Ελληνομνήμων 21, Λευκωσία 2014.

Ορφανίδη Νίκου, *Ο ναός των Αγίων Ανδρονίκου και Αθανασίας στην Κυθρέα. Αφιερωματικό Λεύκωμα*, Ακτή Λευκωσία 2016.

Ορφανίδη Νίκου - Ορφανίδη Λουκά, *Αφιέρωμα στον ΠΑΟΚ Κυθρέας. Πενήντα χρόνια, 1962-2012*, Λευκωσία 2012.

Ορφανίδου Νίκης (επιμ.), *Γιάννης Ορφανίδης: Τα τετράδια του παππού. Λαογραφικά της Κύπρου*, Ακτή, Σειρά: Ελληνομνήμων 22, Λευκωσία 2015.

Παπακωνσταντίνου Χρυσοθέμιδος (κείμενο) - Καρεκλά Χριστίνας (εικονογράφηση), *Ο παππούς μου είναι από την Κυθρέα...*, Δήμος Κυθρέας, Λευκωσία 2021.

Πετάση Γιώργου, *Η κωμόπολη της Κυθρέας. Ιστορική, Αρχαιολογική, Πολιτιστική και Λαογραφική Επισκόπηση*, Λευκωσία 1992.

Πετάση Στυλιανού, *Ο Θρυλικός Πενταδάκτυλος. Θρύλοι, Ιερά, Παραδόσεις, Χλωρίδα, Πανίδα, Γητειές, Τραγούδια, Ιστορίες, Παραμύθια*, Λευκωσία 2010.

Πετάση Στυλιανού, *Ματωμένα χώματα, τιμημένα ηρωικά ράσα. Συρκανιά - Χαρδακιώτισσα. Ιστορικά - Οικογένειες. Αναμνήσεις από τα παλιά*, Λευκωσία 2016.

Πετάση Στυλιανού, *Άγιος Δημητριανός Επίσκοπος Κυθρέας*, Λευκωσία 1981 (β' εμπλουτισμένη έκδοση: Λευκωσία 2017).

Πετάση Στυλιανού, *Βίος πέντε Αγίων Επισκόπων Επισκοπής Χύτρων-Κυθρέας*, Λευκωσία 2018.

Πέτσα-Σαββίδου Ανδής, *Κυθρέα, η της Χρυσίδος Περιήγησις. Οδοιπορικό*, Εκδόσεις ΜΑΜ, Λευκωσία 2014.

Πέτσα Χριστόδουλου, *Κυθρέας Κάτοπρον. Πενήντα μελέτες για την Κωμόπολη και την Περιοχή Κυθρέας*, Προσφυγικό Σωματείο «Ελεύθερη Κυθρέα», Λευκωσία 2021.

Στυλιανού Πέτρου, *Ο Άγιος Δημητριανός Κυθρέας*, Εκδοτικός Οίκος «Λωτός», Λευκωσία 1973.

Χοτζάκογλου Χαράλαμπος - Ηλιάδη Ιωάννη (επιμ.), *Κατάλογος Έκθεσης, 25/10.2026 - 30/4/2017, Κυθρέα, Η γη των Χύτρων. Αρχαιότητες, κειμήλια και θησαυροί*, Δήμος Κυθρέας - Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία 2016.

Χριστίδη Σάββα, *Κυθραία. Η πράσινή μας κοιλάδα*, Λευκωσία 2003.

Χώπλου Κώστα, *Ενθυμήματα από την Κυθραία*, Λευκωσία 1983.

Χώπλου Κώστα, *Στο διάβα της ζωής*, Λευκωσία 1991.